

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 46, Haziran2020, s. 534-553

ISSN: 2149-0821 DoiNumber:<http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.42982>

Ali CİN

Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretim
Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, acin33@hotmail.com

Prof. Dr. Işıl TANRISEVEN

Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim
Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, isiltanriseven77@gmail.com

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ ÖZ DENETİM DEĞERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Özet

Türkiye’de 2017 yılında eğitim programlarında yapılan değişlikle beraber önceki programlardan farklı olarak “değerler ve değerler eğitimi” öğretim programının ana odağı haline getirilmiştir. Öğretim programlarında milli, manevi ve evrensel nitelikte “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” kök değerleri yer almaktadır. Araştırmada 2019-2020 eğitim öğretim yılında Türkiye’de 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerinde Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında öz denetim değerinin yer alma düzeyinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada doküman olarak 2019-2020 eğitim öğretim yılında öğrencilere dağıtımı gerçekleştirilen 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları kullanılmıştır. Araştırmada Türkçe ders kitaplarında öz denetim değerinin bulunma düzeyi ortaokul kademesinin tüm düzeylerinde karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Ders kitaplarında yer alan hazırlık çalışmaları, metinler, etkinlikler ve tema sonu değerlendirme çalışmaları bölümlerinde öz denetim değeri, nitel veri analizi yaklaşımlarından olan betimsel analize göre analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda incelenen ders kitaplarında öz denetim değerinin düşük düzeyde yer aldığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkçe Ders Kitapları, Kök Değerler, Öz Denetim

AN INVESTIGATION OF SECONDARY SCHOOL TURKISH LANGUAGE TEXTBOOKS IN TERMS OF SELF-CONTROL VALUE

Abstract

Different from previous programs, the “values and values education” has become the main focus of the curriculum with the change in education programs in Turkey in the year 2017. The core national, spiritual and universal values of “justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, benevolence” are featured in the curriculum. The purpose of the study was to investigate the inclusion level of self-control value in Turkish language textbooks taught in grade 5, 6, 7, and 8 in Turkey in 2019/2020 academic year. Hence, a document analysis method was employed in the study using the Turkish language textbooks, distributed to grade 5-8 students in 2019/2020 academic year, as documents. The inclusion level of self-control value in Turkish language textbooks was compared at all levels of secondary school. The self-control value was analyzed in preparatory exercises, texts, activities, and end-of-unit evaluation, using a qualitative descriptive analysis. As a result of the study, it was determined that self-control value was scarcely included in the textbooks examined.

Keywords: Turkish Language Textbooks, Core Values, Self-Control

GİRİŞ

Ülkeler, temel olarak vatandaşlarını çağın gerektirdiği yeterliklerle donatmayı ve var olan kültürel değerleri gelecek nesillere aktarmayı hedeflenmektedir. Ülkeler, bu hedefini planlı ve sistemli olarak eğitim aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Eğitim; bireylerin bilgi, beceri, tutum ve yeteneklerini geliştirmelerini ve ulusal ve evrensel düzeyde kültürel değerleri elde etmelerini sağlamaktadır. Eğitim; bireylerin değerlerin farkına varmasını, değerleri benimsemesini, yeni değerler üretmesini ve kişiliğine mal ederek davranışları ile sergilemesini amaçlamaktadır (Yeşil ve Aydın 2007: 71). Bu nedenle bireylerin saygı, sevgi, sorumluluk, erdem, cesaret, adalet, bireysel disiplin gibi ahlaki ve medeni değerleri kazanmaları ön plana çıkmaktadır (Altan 2011: 55).

Türk Milli Eğitiminin genel amaçları arasında milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerleri benimseyen, koruyan ve geliştiren fertlerin yetiştirilmesi yer almaktadır (Milli Eğitim Temel Kanunu 1973: 5101). Türkiye’de Türk Milli Eğitiminin genel amaçları doğrultusunda bireylere değer kazandırma işlevi, eğitim programları aracılığı ile gerçekleştirilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] 2019: 4). Türkiye’de 2017 yılında eğitim programlarında yapılan değişiklikle beraber önceki programlardan farklı olarak “değerler ve değerler eğitimi” öğretim programının ana odağı haline getirilmiştir (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı 2017: 7). Yenilenen öğretim programlarında değerler; ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiştir. Bunun yerine öğretim programlarının her birinde ve her biriminde yer almıştır. Öğretim programlarında milli, manevi ve evrensel nitelikte “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” kök değerleri yer almaktadır (MEB 2019: 4). Kök değerler içerisinde yer alan öz denetim, bireyin iç dünyasındaki

çatışmaları önleyici ve iç dünyasında bütünlük sağlayıcı fonksiyonuyla bireye huzur ve mutluluk veren bir değer olarak ön plana çıkmaktadır (Yakut 2019: 1410).

Yaşamın ikinci yılından itibaren çocuklar, giderek daha fazla kişilik özellikleri ve özerklik belirtileri sergilemektedir. Çocuğun kimlik duygusu ebeveynlerinin talimatlarını hatırlama yeteneği ile birleştiğinde davranışta yeni bir boyut meydana gelmektedir. Çocuklar, sosyal olan ya da olmayan durumları değerlendirmeye ve davranışlarını da buna göre düzenlemeye başlamaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan öz denetim, bireyin çevresinde kimse olmasa bile motor ve sözel eylemlerini sosyal normlar çerçevesinde veya var olduğu ortamın gerektirdiği şekilde düzenleme ya da sosyal normlara uygun olmayan motor ve sözel eylemlerini engelleme yeteneğidir. Öz denetimde bireyin iradesiyle başlattığı davranış değişikliğinde, bir eylemi geciktirme ve dış denetçilerin yokluğunda sosyal beklentilere göre davranma söz konusudur (Kopp 1982: 199-202-206). Öz denetim bireyin içinden gelen tepkileri bastırması veya değiştirmesi durumudur (Tangney, Baumeister ve Boone 2004: 275). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, öz denetim değeri ile ilişkili tutum ve davranışları; davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma ve gerektiğinde özür dileme olarak ifade etmiştir (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı 2017: 24).

Aamodt ve Wang (2018: 148-151) öz denetimi; ebeveynlerin çocuklarına verebileceği en güzel hediye olarak nitelendirmiş, bireyin bir hedefe ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol etmesi, dürtülere karşı koyması, dürtülerini kontrol etmesi, kasıtlı olarak kendi davranışlarını engellemesi ve eylemlerini planlama becerisi olarak tanımlamıştır. Bireyin davranışları üzerinde kontrol becerisi olan öz denetim, bireyin kendisi ve dünya arasında daha iyi bir uyuma sahip olması için kendini değiştirmesine ve uyarlamasına olanak tanır (Duyan, Gül den ve Gelbal 2012: 20). Sosyalleşmeden akademik başarıya kadar birçok alanda başarının temelini oluşturan öz denetime (Aamodt ve Wang 2018: 148) örnek olarak bir insanın hayatını yönetmesi, hayatı içerisinde tempo tutması, uyguladığı diyetle uyuması, bağımlılık yapan maddelere dur diyebilmesi, paradan tasarruf etmesi, verdiği sözü yerine getirmesi, sır tutması, dilediği bir işte ısrarcı olması gösterilebilir (Tangney, Baumeister ve Boone 2004: 272).

Değerlerin bireylere kazandırılması sürecinde temel materyal olarak ders kitaplarının kullanıldığı söylenebilir. Günümüzde teknolojinin sağladığı olanaklara bağlı olarak öğretim materyalleri çeşitlilik gösterse de merkezi bilgi sağlaması, ödevlendirmede kolaylık sağlaması, öğretim programına uygun olması, dayanıklı olması, taşıma kolaylığı sağlaması ve fazla yer işgal etmemesi gibi sebeplerle ders kitapları; en temel materyaller olarak kabul edilmektedir (Yanpar Yelken 2009: 114-115). Özellikle öğretmenlere yol gösterici işlevi olması ders kitaplarının eğitimde yaygın olarak kullanılmasını sağlamaktadır (Güzel ve Şimşek 2012: 178). Alanyazında yürütülen çalışmalar incelendiğinde öğretmenlerin ders kitaplarını öğretim materyali olarak sıklıkla kullandıkları görülmektedir (Adıgüzel, 2010; Şahin, 2014). Bu açıdan hazırlanan ders kitaplarının öğretim programında ifade edilen kök değerleri içermesinin ve bu değerleri dengeli bir şekilde ele alarak bireylerin değer geliştirebilmelerine olanak tanınmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Alanyazında yürütülen çalışmalar incelendiğinde ders kitaplarında daha çok adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik gibi değerlerin araştırma konusu edildiği gözlenmektedir (Şen, 2008; Yaman, Taflan ve Çolak, 2009; Ersoy ve Şahin, 2012; Kuş,

Merey ve Karatekin, 2013; Fırat ve Mocan, 2014; Güzel Candan ve Ergen, 2014; Susar Kırmızı, 2014; Çapoğlu ve Okur, 2015; Gül, 2017; Yükrük ve Akarsu, 2017; Ecerkale ve Bayrak, 2018; Karacan, 2018; Baki, 2019). Öz denetim değerinin ders kitaplarında yer alma düzeyinin inceleme konusu edildiği araştırmaların ise sınırlı kaldığı gözlenmektedir (Doğan ve Gülüşen, 2011; Deniz ve Karagöl, 2018; Mutlu ve Dinç, 2019; Sayın, Orbay ve Şam, 2019). Öz denetim değerinin Türkçe ders kitaplarında yer alma düzeyinin incelendiği araştırmalarda ise değerler ders kitapları metin bölümleri (Doğan ve Gülüşen, 2011; Mutlu ve Dinç, 2019) ve metin ve etkinlikler bölümleri (Deniz ve Karagöl, 2018) açısından incelendiği gözlenmektedir. Alanyazında Türkçe ders kitaplarında öz denetim değerinin inceleme konusu edildiği çalışmalar olmasına rağmen Türkçe ders kitaplarında hazırlık çalışmaları, metinler, etkinlikler ve tema sonu değerlendirme çalışmaları boyutunda öz denetim değerini bütünsel açıdan inceleyen araştırmaya rastlanmamıştır.

Türkçe dersiyle bireylerin dört temel dil becerilerinin geliştirilmesinin yanında bireylerin millî, manevî, ahlaki, tarihî, kültürel ve sosyal değerlere önem vermeleri ve bireylerin millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmesi amaçlanmaktadır (MEB 2019: 8). Türkçe dersi içerik özellikleriyle değerlerin sistemli ve planlı bir şekilde yeni kuşaklara aktarılmasında önemli bir misyonu üstlenmektedir (Susar Kırmızı 2014: 221). Bu kapsamda bireyin hedeflerine ulaşma sürecinde davranışlarını, duygularını ve arzularını düzenleyebilme ve sosyal normlara uygun davranabilme becerisi olarak ifade edilebilecek olan öz denetim değerinin Türkçe ders kitaplarında yer alma düzeyinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle bu araştırmada ortaokul Türkçe ders kitaplarında öz denetim değerinin yer alma düzeyinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Hazırlık çalışmalarında öz denetim değerinin yer alma düzeyi nedir?
2. Metinlerde öz denetim değerinin yer alma düzeyi nedir?
3. Etkinliklerde öz denetim değerinin yer alma düzeyi nedir?
4. Tema sonu değerlendirme çalışmalarında öz denetim değerinin yer alma düzeyi nedir?

YÖNTEM

Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmada doküman olarak Talim ve Terbiye Kurulunun kararıyla kabul edilen ve 2019-2020 eğitim öğretim yılında öğrencilere dağıtımı gerçekleştirilen 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları kullanılmıştır. Çalışmada her sınıf düzeyine yönelik bir kitap, araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Tüm sınıf düzeylerine yönelik hazırlanan Türkçe ders kitaplarında 8 tema ve her temada 4 metin yer almaktadır. Bu metinlerden 3'ü okuma, 1'i dinleme/izleme metinleridir. Ayrıca her temanın sonunda tema ile ilgili serbest okuma metinleri yer almaktadır (MEB 2019: 16-17). 5, 6, 7 ve 8. sınıflara yönelik hazırlanan Türkçe ders kitaplarında yer alan temalar incelendiğinde işlenecek metin öncesi "hazırlık çalışmaları" bölümü yer almaktadır. Ardından sırasıyla "işlenecek olan metin", "metin sonrası etkinlikler" ve "gelecek derse hazırlık" bölümü yer

almaktadır. Tüm tema işlendikten sonra ise “tema sonu değerlendirme çalışmaları” bulunmaktadır.

Ders kitaplarında yer alan hazırlık çalışmaları, metinler, etkinlikler ve tema sonu değerlendirme çalışmaları bölümlerinde öz denetim değeri, nitel veri analizi yaklaşımlarından olan betimsel analize göre analiz edilmiştir. Betimsel analiz yaklaşımında elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmacı; alanyazında Kopp (1982), Tangney, Baumeister ve Boone (2004) ve Aamodt ve Wang’ın (2018) öz denetim tanımlarından yola çıkılarak bu makale için işlemsel bir öz denetim tanımı oluşturmuştur.

Bu tanımda öz denetim

“a. Bireyin bir hedefe ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol etmesi

b. dürtülerine ve isteklerine karşı koyması veya dürtü ve isteklerini kontrol etmesi,

c. kasıtlı olarak kendi davranışlarını engellemesi veya davranışlarını planlaması

ç. bireyin iradesiyle başlattığı davranış değişikliği

d. dıştan gözetim olmadan sosyal normlara uygun davranışları göstermesi ya da sosyal normlara uygun olmayan davranışlarını engellemesi” olarak ifade edilmiştir.

İşlemsel tanım içerisinde geçen davranışlar veri analizinde ölçüt olarak belirlenmiş, bu ölçütler doğrultusunda araştırma konusu edilen kitaplar ve her bir kitabın dinleme/izleme metinleri incelenmiştir. Ders kitaplarında öz denetime dair açık ya da örtük olarak yer alan bağlam frekans olarak ifade edilmiş ve öz denetim değerinin ders kitabında geçtiği bağlam doğrudan sunulmuştur. Veri analizinde güvenilirliği sağlamak için Miles ve Huberman’ın (2016: 64) (Görüş Birliği) / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100 formülü kullanılmıştır. Araştırmacı ders kitapları “hazırlık çalışmaları, metinler, etkinlikler ve tema sonu değerlendirme çalışmaları” bölümlerinde belirlediği öz denetim değerlerini ve öz denetime yönelik oluşturduğu işlemsel tanımı Türkçe öğretmeni olan uzmana vermiştir. Uzman, araştırmacının öz denetime yönelik bulduğu ders kitabı bağlamlarını işlemsel tanıma göre değerlendirmiştir. Yapılan analizler sonucu hazırlık çalışmaları için (1,00), metinler için (0,93), etkinlikler için (0,90) ve tema sonu değerlendirme çalışmaları için (1,00) güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular, alt problem başlıkları altında incelenmiştir.

“Hazırlık çalışmalarında öz denetim değerinin yer alma düzeyi nedir?” Alt Problemine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Tablo 1’de araştırmaya dâhil edilen ders kitaplarında yer alan hazırlık çalışmalarının toplam sayısı ve hazırlık çalışmalarında öz denetim değerinin bulunma sıklığı yer almaktadır.

Tablo 1. Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Hazırlık Çalışmaları Bölümü Öz Denetim Değerinin Yer Alma Düzeyi

Sınıf Düzeyi	Hazırlık Çalışmaları	
	Toplam Hazırlık Çalışmaları Sayısı	Öz Denetim Değerinin Bulunma Sıklığı
5. sınıf	32	-
6. sınıf	32	-
7. sınıf	32	-
8. sınıf	32	1
Toplam	128	1

Tablo 1 incelendiğinde her bir sınıf seviyesi Türkçe ders kitabında 32 hazırlık çalışmaları yer almaktadır. Tüm sınıf seviyesi Türkçe ders kitaplarında toplam 128 hazırlık çalışmaları yer almaktadır. 5, 6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitapları hazırlık çalışmaları bölümlerinde öz denetim değeri yer almamaktadır. 8. sınıf Türkçe ders kitabı hazırlık çalışmaları bölümlerinde ise öz denetim değerine yönelik 1 çalışma yer almaktadır. 8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan öz denetim değerinin bulunduğu bölüm alıntı olarak aşağıda verilmiştir.

1. Teknoloji bağımlılığı deyince aklınıza ne geliyor? Açıklayınız.
2. Günde ne kadar zamanınızı cep telefonuyla ya da bilgisayar başında geçiriyorsunuz? Bu süre sizce ne kadar olmalıdır? (8. sınıf, s.80).

Yukarıda verilen hazırlık çalışması “Bilim ve Teknoloji” teması içinde, “Gündelik Hayatımızda E-Hastalıklar” metni öncesi hazırlık çalışması olarak yer almaktadır. Birey dürtü ve isteklerine karşı koyamaması ya da dürtü ve isteklerini kontrol edememesi durumunda veya hedefe ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol edemediğinde bağımlılık geliştirmektedir. Burada yer alan hazırlık çalışması ile ders başlangıcında teknoloji bağımlılığına dikkat çekilmiştir.

“Metinlerde öz denetim değerinin yer alma düzeyi nedir?” Alt Problemine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Tablo 2’de araştırmaya dâhil edilen ders kitaplarında yer alan metinlerin toplam sayısı ve metinlerde öz denetim değerinin bulunma sıklığı yer almaktadır.

Tablo 2. Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Metin Bölümü Öz Denetim Değerinin Yer Alma Düzeyi

Sınıf Düzeyi	Metin	
	Toplam Metin Sayısı	Öz Denetim Değerinin Bulunma Sıklığı
5. sınıf	40	4
6. sınıf	40	3
7. sınıf	40	3
8. sınıf	40	4
Toplam	160	14

Tablo 2 incelendiğinde her bir sınıf seviyesi Türkçe ders kitabında 40 metin yer almaktadır. Tüm sınıf seviyesi Türkçe ders kitaplarında toplam 160 metin yer almaktadır. 5. sınıf Türkçe ders kitabında 4; 6. sınıf Türkçe ders kitabında 3; 7. sınıf Türkçe ders kitabında 3 ve 8. sınıf Türkçe ders kitabı metinler bölümünde öz denetim değerine yönelik 4 metin yer almaktadır. 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan öz denetim değerinin yer aldığı metinlerden alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Birey ve Toplum” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Çocuk ve Baloncu” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...Yine bir gün baloncu dinlenmek için durduğunda küçük çocuk bütün cesaretini toplayarak yanına gitti. Önce balonları yakından bir süre izledikten sonra “Baloncu amca!” dedi. “Biliyor musun, benim hiç balonum olmadı.”

Adam, çocuğu şöyle bir süzdükten sonra “Paran var mı?” diye sordu.

“Bayramda vardı.” diye atıldı çocuk. “Önümüzdeki bayram yine olacak.”

“Öyleyse bayramda gel. Acelem yok, ben beklerim.”

Çocuk sessizce adamın yanından ve renk renk balonlardan uzaklaştı. Gözlerinden yaşlar boşanıyordu ve sanki yürümeye gücü kalmamıştı.**(5. sınıf, Çocuk ve Baloncu Metni, s.34).**

Yukarıda bulunan serbest okuma metninde parası olmayan çocuğun, baloncudan ret cevabı almasıyla gösterdiği duygusal ve davranışsal tepkiler, dürtülerine ve isteklerine karşı koyamadığını bunun sonucunda da davranışları üzerindeki kontrolünü kaybettiğini göstermektedir.

“Doğa ve Evren” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Bu Nehir Bizim” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...Furkan'ın ayakları ağrıyordu yürümekten. Elindeki kâğıda baktı, toplam beş imza alabilmişti. Niye anlamıyorlardı?... Bu insanların anlamalarını sağlamak için ne yapmalıydı? Bir şeyler bulmalıydı ama ne?... Hayatlarında bu kadar önemli olan bir şey için niçin bu kadar duyarsız davranıyorlardı?...

...Böyle zengin birisi fabrikanın aleyhine imza verir miydi? Boşuna bakıyordu ama ev çok ilgisini çekmişti. Bahçe kapısına doğru yürüdü. “Güvenlik görevlisi girmeme izin vermezse de ondan imza alırım.” diye düşündü. Güvenlik görevlisine durumu anlattı ve ondan imza istedi. Güvenlik görevlisi “Burası fabrikanın sahibinin evi, sen haklısın ama nasıl imzalayayım? Ona imza atarsam işimden olurum. Hem ilçemizde çok kişi onun yanında çalışıyor. Sadece fabrikası yok, birçok iş yeri var. Onun için imza toplayamamışsındır. Kimse onu karşısına almak istemez.” dedi. Furkan şok olmuştu. “Adam boş yere gülmüyormuş.” diye düşündü. Patronun evde olmadığını, birazdan gelebileceğini söyledi. O gelmeden gitmesini istedi.**(5. sınıf, Bu Nehir Bizim Metni, s.69).**

Yukarıda bulunan metinde Furkan ve arkadaşları; semtlerinde bulunan nehre fabrika atıklarının döküldüğünü fark etmişler ve imza kampanyası ile bu durumu engellemek istemişlerdir. Furkan ve arkadaşları imza kampanyasıyla çevre halkın çevreye yönelik duyarlık kazanmalarını, onların çevre duyarlılığına karşı davranış değiştirmelerini hedeflemişlerdir. Furkan ve arkadaşları, başlattıkları imza kampanyası ile hedeflerine ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol etmişlerdir. Furkan, fabrika sahibinin evine gittiğinde evin güvenlik

görevlisi imza atması halinde işini kaybedebileceğini belirtmiştir. Burada fabrika görevlisi, dıştan gözetim olmadan sosyal normlara uygun olarak davranış sergileyememiştir.

“Vatandaşlık” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Çocuk Bahçesindeki Bekçi” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...Geçen hafta sonunda küçük kardeşimi parka götürdüm. İle de tahterevalliye bineceğim diye tutturdu. Annemin ısrarı üzerine gitmek zorunda kaldım. Bekçi amca öğle yemeğine gidinceye kadar parkın kapısında bekledik. Sabırsızlıkla içeri dalmak isteyen kardeşimi zor zapt ettim. Oyun alanı tıklım tıklım doluydu. Her oyuncuğun başında uzun bir kuyruk oluşmuştu. Ben de kardeşimin elinden tutup tahterevalli kuyruğuna girdim. Bize sıra gelmediği gibi bizim önümüzdeki çocukların da kıpırdamaya niyetleri yoktu. Çünkü delikanlı denilecek yaşta iki erkek çocuğu, tahterevalliye yarım saatten beri işgal ediyordu. Belki de on altı, on yedi yaşlarında vardılar. Sanki tahterevalli babalarının malıymış gibi kalkmak bilmiyorlardı. Birinin ayaklarında kocaman potinleri vardı. Artık nereye basmışsa her yanı çamur içindeydi. Biraz sonra oturduğu yerden kalkıp tahterevallinin üzerine çıktı. Karşısındaki arkadaşına da işaret edip ayağa kalkmasını söyledi. Sonra birlikte zıplamaya başladılar. Çocuğun ayakkabısındaki çamur, her yana bulaşmıştı. Kara kara düşünmeye başladım. Evden çıkarken annem: “Dikkatli olun, üstünüzü başınızı kirletmeyin!” diye sıkı sıkıya tembih etmişti. Bu çamurlu şeyin üzerine kardeşimi nasıl bindirecektim? Bindirmeden eve götürsem ter ter tepinir, ağlardı... (5. sınıf, *Çocuk Bahçesindeki Bekçi Metni*, s.137).

Yukarıda bulunan metinde bir çocuk ve kardeşi oyun parkına gitmişlerdir. Çocuk ve kardeşi tahterevalli kuyruğunda sıranın kendilerine gelmesini beklemektedir. Ancak tahterevallide iki delikanlı, normalden uzun süre tahterevalliyle oynamışlardır. Burada delikanlılar dıştan gözetim olmadan sosyal normlara uygun davranış gösterememişlerdir. Ayrıca delikanlılar, oyun oynama dürtü ve isteklerini kontrol edememişlerdir.

Metinde kardeşini oyun parkına götüren çocuk, kardeşini tahterevalliye bindirmezse kardeşinin tepineceğini ve ağlayacağını belirtmiştir. Burada küçük çocuğun tahterevalliye binmediğinde dürtü ve isteklerine karşı koyamayacağı ve sonucunda da duygusal ve davranışsal tepkiler sergileyeceği belirtilmektedir.

“Vatandaşlık” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Özgürlük” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

“Söylesene dostum.” der: “Ben böyle günlerdir aç gezerken nasıl oluyor da sen bu kadar tumbul, besili kalabiliyorsun?”

Köpek keyifli keyifli:

“İnsanlar beni besliyorlar.” der.

“Hepsi bu kadar mı?” diye şaşkınlığını belirtir kurt. “İşin çok zor olmalı öyleyse?”

“Hayır, hayır!” der köpek. “Yaptığım tek şey, geceleri bahçeyi beklemek.”

“Bunun için mi sana yemek veriyorlar? Bu kadar bakıyorlar?” der kurt. “Eğer hepsi buysa ben de sana yardımcı olurum, birlikte bahçeyi koruruz. Dışarıda yiyecek bulmak çok zor, sen bunun ne demek olduğunu bilmiyorsun herhâlde!”

“Gidelim bakalım, sahibim seni de besler herhâlde, bahçede birlikte yaşarız belki.”

Kurt bu duruma çok sevinir. Köpeğin yaşantısına imrenir. Birlikte köpeğin bekçilik yaptığı yere giderler. Yalnız bir ara kurt, köpeğin boynundaki ize dikkat eder. Köpeğin boynundaki tüyler dökülmüştür.

“Boynuna ne oldu köpek kardeş yoksa kavga mı ettin?”

“Boynuma takılan zincir tüylerimi döktü. Buranın sahibi, zincire bağlayarak bütün gün bu bahçede bağlı tutar beni.”

Cevap pek de kurda göre değildir:

“O hâlde hoşça kal zavallı dostum.” der kurt ve hızla oradan uzaklaşır. “Kusura bakma arkadaş, fikrimi değiştirdim. Ben aç kalabilirim ama özgür olmayı, aç kalmaya tercih ederim!” diye köpeğe seslenerek veda eder. (5. sınıf, *Özgürlük Metni*, s.150).

Yukarıda bulunan metinde aç olan kurt, özgürlük ile açlık arasında bir seçim yapmak durumunda kalmıştır. Aç olan kurt, açlık dürtüsüne ve karnını doyurma isteğine karşı koymuştur. Ayrıca aç olan kurt, köpeğe veda ederek özgürlük hedefine ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol etmiştir.

“Bilim ve Teknoloji” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Teknoloji Bağımlılığı” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

Teknoloji Bağımlılığı

Dünya her geçen gün yeni teknolojik araç gereçlerle donatılmakta. Her gün kullandığımız ürünlerin yeni modelleri yapılmaktadır. Bu gelişmeler hayatımıza sayısız fayda sağlamaktadır. Bununla birlikte teknoloji kullanımı üzerindeki kontrolümüzü kaybetmememiz gerekmektedir. Teknolojik ürünleri kullanırken ölçsüz ve sınırsız davranırsak sağlığımızı kaybederiz, ailemizin üyeleriyle ve diğer insanlarla ilişkilerimizde ciddi sorunlar yaşarız. İşte bu duruma “teknoloji bağımlılığı” adı verilir. Bağımlılık; bilgisayar, tablet ve cep telefonlarıyla internete, televizyona ve başka bir oyun cihazına olabilmektedir. Bir süre sonra kişi kendi temel ihtiyaçlarını dahi ihmal ederek bütün vaktini teknolojik araçla geçirmeye başlar.

Bağımlılığın Belirtileri Nelerdir?

- Gece geç saatlere kadar bilgisayarın başında kalarak uyku düzenimizin bozulması.
- Bilgisayar, tablet veya cep telefonlarından uzak kalındığında gergin ve boşluktaymış gibi hissetmek.
- İnternette oyun oynamak için yemek öğünlerinden, derslerden ödün vermek.
- Ekran karşısında geçirdiğimiz zaman hakkında yalan söylemek.
- Yüz yüze arkadaşlıklar yerine sıklıkla sanal ortamlarda konuşmak.
- Bilgisayar başında uzun süre kalındığı için duruş bozukluğu, hâlsizlik, baş ağrısı, sırt ağrıları, obezite gibi rahatsızlıkların baş göstermesi.

Kendimizi Teknoloji Bağımlılığından Nasıl Koruyabiliriz?

İlk yapılacak şey sosyal ve sportif faaliyetlere katılmak.

Bağımlı olunan cihazı ailenin ortak kullanımına açmak, ailece yapılacak etkinlikleri artırmak. Ardından cihazların yerini değiştirmek, gelecek için kendimize hedefler koymak ve bu hedefler doğrultusunda planlarımızı yaşama geçirmek.

Üretken olmak, yaşamı koordine ederken teknolojiye yenik düşmemek ve teknolojiyi doğru ve yerinde kullanmak amaç edinilmelidir. Gerekirse bir uzmandan da yardım alınabilir. (6. sınıf, *Teknoloji Bağımlılığı Metni*, s.90-91).

Yukarıda bulunan metinde teknoloji üzerindeki kontrolün kaybedilmesi, teknolojik ürünlerin ölçsüz ve sınırsız kullanımı gibi ifadelerle teknoloji bağımlılığı tanımlanmıştır. Eğer birey, dürtü ve isteklerine karşı koyamazsa ya da dürtü ve isteklerini kontrol edemezse teknoloji bağımlısı olabilmektedir. Ayrıca metinde bağımlı bireylerin İnternet’te ölçsüz oyun oynamak pahasına yemek öğünlerinden ve derslerinden ödün vereceği belirtilmiştir. Burada bireyin kendisine haz veren oyun için ders çalışmak ya da yemek yeme gibi hedeflerine ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol edemeyeceği belirtilmiştir.

“Sağlık ve Spor” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Cirit” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...Atlı ciritte hiçbir spor müsabakasında bulunmayan “rakibi bağışlama” ve “affetme” şeklinde bir davranış vardır. Rakibinin önünü kesip, ona ciritle vurma imkânı varken vurmayıp bağışlayan sporcu puan kazanmaktadır. Bu yönüyle spor ve erdemin birlikte anıldığı asil bir yapıya sahiptir. Başlıca oyun alanı At Meydanı’dır. Evliya Çelebi Kâğıthane yolunda da bir cirit meydanı olduğunu yazmaktadır. (6. sınıf, *Serbest Okuma Metni*, s.236).

Yukarıda bulunan serbest okuma metninde geleneksel cirit oyunu tanıtılmaktadır. Cirit oyununda kazanan tarafın rakibine vurma imkânı varken kazanma dürtüsüne ve isteğine karşı koyarak kendi davranışlarını kontrol etmektedir.

“Birey ve Toplum” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Sen de İyilik Yap” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...Canol, “Telefonda sizinle mi konuşmuştuk?” diye sordu.

“Evet!” dedi Güniz Hanım. “Bu yaptığın çok güzel bir hareket. Dürüstlüğünden ötürü sana teşekkür ederim. Ayrıca anne babanı da öğretmenlerini de kutluyorum. Buraya çok acele geldim. Sana bir armağan getiremedim. Lütfen şunu kabul et, kendine bir şeyler al.”

Güniz Hanım avucunun içindeki kâğıt parayı Canol’un cebine soktu. Canol utandı, elini cebine atacakken çekti. Müdür yardımcısıyla bir an göz göze geldi, büsbütün utandı. Müdür yardımcısı gülümseyerek bakıyordu ona. Parayı cebinden çıkarıp Güniz Hanım’a uzattı. “Alamam efendim!” dedi usulca. “Ne yaptım ki?”

“Sen de benim bir evladımsın, lütfen!” dedi. Güniz Hanım yalvarırcasına. Müdür yardımcısı, “Alabilirsin oğlum.” dedi. “Bunda bir sakınca yok. Hanımefendi, senin dürüstlüğünü ödüllendirmek istiyor.” Canol, kâğıt parayı yavaşça Güniz Hanım’ın eline bırakırken “Teşekkür etmeniz yeterli.” dedi. “İyilik yapmak hepimizin borcu. İlla ki bir gün siz de birilerine bir iyilik edersiniz. O zaman ödeşтик sayın.” Güniz Hanım’la müdür yardımcısı kendini çabuk topladı. Müdür yardımcısı tatlılıkla, “Peki çocuğum.” dedi. “Sen şimdi sınıfına git, dersinden geri kalma.” (6. sınıf, *Sen de İyilik Yap Metni*, s.252).

Yukarıda bulunan metinde Canol isimli bir öğrenci, okula giderken yolda bir telefon bulmuş ve telefonu sahibine ulaştırmıştır. Telefon sahibinin annesi Canol'un bu davranışı sonrası Canol'a armağan olarak para vermek istemiştir. Canol, parayı alma dürtü ve isteğine karşı koyarak kendi davranışı üzerinde kontrol oluşturmuştur.

“Erdemler” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Sol Ayağım” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...Bir gün Peter'in okul kitabında rastladığım yeni bir sözcüğü öğrenmek için kendimi zorluyordum... Kanepenin bir köşesine oturmuştum. Peter'in kitabı önümde, kalem sol ayağımdaydı. O gün, bu sözcüğü tek başıma öğrenemeyeceğimi düşünerek umutsuzluğa kapılıp sık sık annemin oturduğu yere baktım. Ama onu sandalyede yavaşça sallanıp göğsünde tuttuğu bebeği emzirirken görünce kafamı çevirdim. Annemin yardımı olmadan, öyle ya da böyle, bu sözcüğü kendi kendime öğrenmem gerektiğini hissediyordum... Yazmayı öğrendiğim yeni sözcük “A-N-N-E” idi. (7. sınıf, *Sol Ayağım Metni*, s.43).

Yukarıda bulunan metinde kendi kaleminden Christy Brown'un hayatı anlatılmaktadır. Bu metinde Brown'un sözcüğü öğrenme hedefine ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol ettiği görülmektedir.

“Milli Mücadele ve Atatürk” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Koca Seyit” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...Mükâfatlandırmak amacıyla kendisine ne istediği sorulunca: “Ben pehlivan yapıyım. Bir tayınla (ekmek) karnım doymuyor kumandanım. Emretseniz de bana iki tayın verseler.” der. İsteği kabul edilmiştir. Ancak bu defa diğer arkadaşlarını düşünerek bu isteğinden vazgeçmiş, bunun üzerine de onbaşılık rütbesiyle onurlandırılmıştır. (7. sınıf, *Koca Seyit Metni*, s.56).

Yukarıda bulunan metinde Koca Seyit'in Çanakkale Savaşı'nın seyrini değiştiren kahramanlığı anlatılmaktadır. Kahramanlığı neticesinde ödüllendirilmek istenen Koca Seyit, tok kalma dürtüsüyle ekmek istemiştir. Ancak sonrasında arkadaşlarını düşünerek bu isteğinden vazgeçmiştir. Koca Seyit arkadaşlık hedefi için kendi davranışlarını kontrol etmiştir.

“Doğa ve Evren” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Küçük Yunus” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...İşte bizim Küçük Yunus da henüz memeden kesilmemiş oburun biriydi. Çok da meraklıydı haa... Annesinin uyarılarına rağmen, ilgisini çeken bir şeyi incelemek, onunla oynamak için sık sık ailesinden gerilerde kaldığı oluyordu. Böyle günlerden birinde, su yüzüne sıçrayarak kardeşleriyle birlikte yarışmalarını sürdürmek istedi. Ama o ne? Birden başı deniz üzerinde yüzmekte olan bir şeye çarparak sendeleyivermişti. Geceleri gökyüzünü süsleyen bütün yıldızlar, sanki bir anda gözlerinin içine doluvermiş gibiydi. Onlardan kurtulmak istercesine sağa sola silkeledi başını. Derin sulara doğru inmeye başladı hızla. Bu kez de yıldızların terk ettiği gözlerini karanlıklar perdelemişti. “Göremiyorum... Göremiyorum...” diyerek sessiz bir çığlık attı. (7. sınıf, *Küçük Yunus Metni*, s.133).

Yukarıda bulunan metinde Küçük Yunus ve ailesinin Karadeniz'deki yaşantısı anlatılmaktadır. Küçük Yunus annesinin uyarılarına rağmen ilgisini çeken şeyleri incelemek, onlarla oynamak istemektedir. Bu metinde Küçük Yunus'un dürtü ve isteklerine karşı koyamadığı görülmektedir.

“Erdemler” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “İyimserlik ve Kötümserlik Üzerine” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...Şimdi bir kez daha kendinize sorun ve içtenlikle yanıtlamaya çalışın: İyimser misiniz, kötümser misiniz?

Sözün özeti: İyimser olmak da kötümser olmak da uygarlık gereğidir. Önemli olan şu: Birey, kendi içindeki iyimserlikle kötümserliği dengelemesini bilmelidir... (8. sınıf, *İyimserlik ve Kötümserlik Üzerine Metni*, s.13).

Yukarıda bulunan metinde yazar, iyimserlik ve kötümserlik üzerine düşüncelerinden bahsetmiş ve insanın iyimserlik ve kötümserlik arasında denge kurması gerektiğini belirtmiştir. Yazarın bu metinde bireyin kasıtlı olarak kendi davranışlarını engellemesi veya davranışlarını planlaması gerektiğini ifade ettiği görülmektedir.

“Erdemler” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Kaşağı” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

Her sabah ahıra gelir gelmez:

— Dadaruh!

Tımarı ben yapacağım, derdim.

— Yapamazsın.

— Niçin?

— Daha küçüksün de ondan.

— Yapacağım.

— Büyü de öyle.

— Ne vakit?

— Boyun at kadar olduğu vakit.

(...)

Ben bir gün ahırda yalnız başıma kaldım. Hasan’la Dadaruh dere kenarına inmişlerdi. İçimde bir tımar etme hırsı uyandı. Kaşağıyı aradım, bulamadım. Ahırın köşesinde Dadaruh’un penceresiz, küçük odası vardı. Buraya girdim. Rafları aradım. Eyerlerin arasına falan baktım. Yok, yok! Yatağın yanında, yeşil tahtadan bir sandık duruyordu. Onu açtım. Az daha sevincimden haykıracaktım. Annemin bir hafta önce İstanbul’dan gönderdiği hediyelerin içinden çıkan fakfon kaşağı pırıl pırıl parlıyordu. Hemen kaptım. Tosun’un yanına koştum. Karnına sürtmek istedim.(8. sınıf, *Kaşağı Metni*, s.21).

Yukarıda verilen metinde çocuğun, ahırda bulunan atları tımar etme isteğine izin verilmemesine rağmen atları tımar etme dürtü ve isteğine karşı koyamadığı görülmektedir.

“Bilim ve Teknoloji” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Simit ve Peynir’le Bilim İnsanı Öyküleri” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...Aziz Sancar sonraki 40 yıl boyunca farklı üniversitelerde, bilimsel araştırma kurumlarında ve laboratuarlarda bu soruya yanıt aradı. Mevcut araştırma yöntemleri aşama sağlamasında yetersiz

kaldığında yeni, özgün yöntemler geliştirdi. Karşılaştığı zorluklardan yılmadı, insan DNA'sının kendini nasıl onardığını ya da neden onaramadığını anlamak için çalışmayı sürdürdü. (8. sınıf, *Simit ve Peynir'le Bilim İnsanı Öyküleri Metni*, s.91).

Yukarıda verilen metinde Nobel Ödülü alan Aziz Sancar'ın başarı öyküsü anlatılmaktadır. Aziz Sancar; karşılaştığı zorluklar karşısında yılmamış, çalışmalarını sürdürmüştür. Aziz Sancarın hedefine ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol ettiği görülmektedir.

“Vatandaşlık” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Haritada Bir Nokta” metninden alıntı aşağıda sunulmuştur.

...İnsanlara ağır ağır sokulmaya çalışıyordum. Babadan kalma ev, anamın sayesinde gürül gürül işliyordu. Bense orada kafamı kuma sokmuş devekuşu gibi oldum önce. Artık bütün günümü ve gecemi burada geçirecektim. Etrafımı çeviren insanların hepsini kendimden çok iyi, çok namuslu, hani demin söylediğim evine dönen “müsrif çocuk” ruhuyla seyrediyordum. Niyetim yazı yazmak bile değildi. Balığa çıkacaktım...

Söz vermiştim kendi kendime: Yazı bile yazmayacaktım. Yazı yazmak da bir hıristan başka ne idi? Burada namuslu insanlar arasında sakın, ölümü bekleyecektim; hırs, hiddet neme gerekti? Yapamadım. Koştu tütüncüye, kalem kâğıt aldım. Oturdum. Ada'nın تنها yollarında gezerken canım sıkılırsa küçük değnekler yontmak için cebimde taşıdığım çakımı çıkardım. Kalemi yonttum. Yonttuktan sonra tuttum öptüm. Yazmasam deli olacaktım. (8. sınıf, *Haritada Bir Nokta Metni*, s.255).

Yukarıda verilen metinde adada yaşamını sürdüren bir adamın yaşantısı anlatılmaktadır. Adam, adada yaşarken yazı yazmayacağına kendi kendine söz vermiştir ancak uğradığı haksızlık sonucu dayanamayıp yazı yazmaya başlamaya karar vermiştir. Adamın yaşadığı haksızlık karşısında yazma dürtü ve isteğine karşı koyamadığı görülmektedir.

“Etkinliklerde öz denetim değerinin yer alma düzeyi nedir?” Alt Problemine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Tablo 3'te araştırmaya dâhil edilen ders kitaplarında yer alan etkinliklerin toplam sayısı ve etkinliklerde öz denetim değerinin bulunma sıklığı yer almaktadır.

Tablo 3. Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Etkinlikler Bölümü Öz Denetim Değerinin Yer Alma Düzeyi

Etkinlik		
Sınıf Düzeyi	Toplam Etkinlik Sayısı	Öz Denetim Değerinin Bulunma Sıklığı
5. sınıf	327	3
6. sınıf	302	1
7. sınıf	296	3
8. sınıf	253	3
Toplam	1178	10

Tablo 3 incelendiğinde 5. sınıf Türkçe ders kitabında 327, 6. sınıf Türkçe ders kitabında 302, 7. sınıf Türkçe ders kitabında 296 ve 8. sınıf Türkçe ders kitabında 253 olmak üzere

Türkçe ders kitaplarında toplam 1178 etkinlik yer almaktadır. 5. sınıf Türkçe ders kitabında 3, 6. sınıf Türkçe ders kitabında 1, 7. sınıf Türkçe ders kitabında 3 ve 8. sınıf Türkçe ders kitabında öz denetim değerine yönelik 3 etkinlik yer almaktadır. 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan öz denetim değerinin yer aldığı etkinlikler aşağıda verilmiştir.

“Doğa ve Evren” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Bu Nehir Bizim” metninin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

Furkan ve arkadaşları, amaçlarına ulaşmak için nasıl bir planlama yapıyorlar? Bu planlama, herkes tarafından kabul edilebilir, güzel bir uygulama mıdır? Neden? (5. sınıf, 2. etkinlik, s.73).

Yukarıda verilen etkinlik, Furkan ve arkadaşlarının beldelerindeki çevre kirliliğini önlemek için yürüttükleri imza toplama kampanyasına yöneliktir. Soruda, Furkan ve arkadaşlarının hedeflerine ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol etmelerine ve dıştan gözetim olmadan sosyal normlara uygun davranış gösterebilmelerine vurgu yapıldığı görülmektedir.

“Doğa ve Evren” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Sakin Kesme” metninin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

Bol su içiyorum, daha sağlıklı olmak için. (5. sınıf, 9. etkinlik, s.97).

Yukarıda verilen etkinlik amaç-sonuç cümlelerini kavratmaya yönelik bir etkinliktir. Bu cümlede birey sağlıklı olmak için bol su içmektedir. Yani birey, sağlıklı olma hedefine ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol etmektedir.

“Erdemler” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Yaşama Sevinci” metninin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

Aşağıda bir hikâyenin serim ve çözüm bölümleri verilmiştir. Bu bölümlerden yararlanarak hikâyenin düğüm bölümünü tamamlayınız. Hikâyeye uygun bir başlık koymayı unutmayınız.

Selim okuldan eve dönerken kırtasiye dükkânına uğradı. Kap kâğıdı ve bant satın aldı. Yolda arkadaşları Harun, Furkan ve Kemal’le karşılaştı. Çocuklar:

—Hadi Selim! Basketbol maçı yapalım, dediler.

Selim bir yandan onlarla gitmek istiyor, diğer yandan da evde kitaplarını ve defterlerini kaplamayı düşünüyordu...

...Selim “Bana çok yardımcı oldunuz arkadaşlar. Şimdi hepimiz basketbol maçını hak ettik.” dedi. (5. sınıf, 11. etkinlik, s.211).

Yukarıda verilen etkinlik öğrencilerin yazma becerisini geliştirmeye yöneliktir. Selim, eve gidip kitap ve defterlerini kaplamayı amaçlamaktadır. Yolda arkadaşlarını görmüş, arkadaşları ona basketbol oynamayı teklif etmiştir. Serim ve çözüm bölümü verilen yazıda Selim’in oyun oynama dürtü ve isteğini kontrol ettiği ve davranışları üzerinde kontrol becerisinin olduğu görülmektedir.

“Okuma Kültürü” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Heykeli Dikilen Eşek” metninin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

Yukarıdaki Z-Kütüphane görsellerinden yararlanarak bir Z-Kütüphane tasarlayınız. Tasarladığınız kütüphaneyi aşağıya çizdikten sonra arkadaşlarınıza tanıttınız. Tanıtımınızda

dilimize henüz yerleşmemiş yabancı kelimelerin Türkçelerini kullanmaya özen gösteriniz. (6. sınıf, 4. etkinlik, s.35).

Yukarıda verilen etkinlik öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirmeye yöneliktir. Öğrencilerin konuşmasında yabancı kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarını kullanmalarına özen göstermeleri beklenmektedir. Yani öğrencinin konuşma sürecinde ana dili bilinci hedefi doğrultusunda kendi davranışlarını kontrol etmesi beklenmektedir.

“Erdemler” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Ninenin Kitabı” metninin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

Konuşmamda yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş sözcüklerin Türkçelerini kullanmaya dikkat ettim. (7. sınıf, 11. etkinlik, s.28).

Yukarıda verilen etkinlikte öğrencinin yapmış olduğu konuşmayı kendisinin değerlendirmesi istenmektedir. Değerlendirme ölçütlerinden birisi de “Konuşmamda yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş sözcüklerin Türkçelerini kullanmaya dikkat ettim.” ifadesidir. Ölçüte göre öğrencinin konuşma sürecinde ana dili bilinci hedefi doğrultusunda kendi davranışlarını kontrol etmesi beklenmektedir.

“Duygular” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Yıkamak Kolay” metninin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

O gün hava çok sıcak olduğu için balkonda ders çalışıyordum. İçeriye göre biraz daha esintiliydi burası. Ertesi gün iki dersten sınavım vardı. Birçok arkadaşım gibi derslerime günü gününe hazırlanmadığım için sınav öncesi çok fazla çalışmak zorunda kalıyordum. Yine de yeterli olmuyordu. Her defasında pişman oluyor, dersleri biriktirmemek için kendime söz veriyordum. Sonra bu sözümü ve çektiğim sıkıntıyı unutup, yine günü gününe çalışmıyordum. (7. sınıf, 6. etkinlik, s.91).

Yukarıda verilen etkinlikte öğrencilere anlatım biçimlerinin kavratılması amaçlanmaktadır. Etkinlikte birey günü gününe ders çalışmadığını, her defasında kendine söz verdiğini fakat bu sözünü tutamadığını dile getirmiştir. Burada öğrencinin kasıtlı olarak kendi davranışlarını engelleyemediği ve davranışlarını planlayamadığı görülmektedir.

“Kişisel Gelişim” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Ağaç ve Sen” metninin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

Okuduğunuz şiirin biçimsel özelliklerine dikkat ediniz. Aşağıdaki yapraklarda yazan değerlerimizden yola çıkarak bir şiir yazınız. (7. sınıf, 5. etkinlik, s.203).

Yukarıda verilen etkinlikte Öğretim Programı’nda ifade edilen 10 kök değer verilmiş, kök değerlerden yola çıkarak öğrencilerin şiir yazmaları istenmiştir.

“Erdemler” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “İnsanla Güzel” adlı şiirin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

...Bir taraftan kitabını okuyup kurabiyesini yerken bir taraftan da gözü saatteydi. Kurabiye hırsız kurabiyeleri yavaş yavaş tüketirken kadının kulağı da saat tik taklarındaydı ama tik taklar sinirlenmesini engellemiyordu. Kendi kendine düşünüyordu: “Kibar bir insan olmasaydım şu adamın gözünü morartırdım!”... (8. sınıf, 7.Etkinlik, s.32).

Yukarıda verilen etkinlikte öğrencilerin metin altı sorulara cevap vermesi istenmiştir. Metinde bir hanımefendi yanındaki beyefendinin kurabiyesini yediği için kavga edebileceğini fakat kibar bir insan olduğu için kavga etmediğini belirtmiştir. Burada hanımefendinin dış gözetim olmadan sosyal normlara uygun olmayan davranışını engellediği görülmektedir.

“Erdemler” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Kedi ile Fare” adlı dinleme metninin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

Aşağıdaki değerler ağacından istediğiniz bir değeri seçiniz. (8. sınıf, 7.Etkinlik, s.38).

Yukarıda verilen etkinlikte Öğretim Programı’nda ifade edilen 10 kök değer verilmiş, kök değerlerden yola çıkarak öğrencilerden öyküleyici metin yazmaları istenmiştir.

“Birey ve Toplum” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı “Kaldırımlar” adlı şiirin etkinliği aşağıda sunulmuştur.

Konuşurken gereksiz sesler çıkarmaktan kaçındım.(8. sınıf, 5.Etkinlik, s.120).

Yukarıda verilen etkinlikte öğrencinin yapmış olduğu konuşmayı kendisinin değerlendirmesi istenmektedir. Değerlendirme ölçütlerinden birisi de “Konuşurken gereksiz sesler çıkarmaktan kaçındım.” ifadesidir. Ölçüte göre güzel konuşma hedefi doğrultusunda öğrencinin kendi davranışlarını kontrol etmesi beklenmektedir.

“Tema sonu değerlendirme çalışmalarında öz denetim değerinin yer alma düzeyi nedir?” Alt Problemine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Tablo 4’te araştırmaya dâhil edilen ders kitaplarında yer alan tema sonu değerlendirme çalışmaları toplam sayısı ve tema sonu değerlendirme çalışmalarında öz denetim değerinin bulunma sıklığı yer almaktadır.

Tablo 4. Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Tema Sonu Değerlendirme Çalışmaları Bölümü Öz Denetim Değerinin Yer Alma Düzeyi

Tema Sonu Değerlendirme Çalışmaları		
Sınıf Düzeyi	Toplam Tema Sonu Değerlendirme Çalışmaları Sayısı	Öz Denetim Değerinin Bulunma Sıklığı
5. sınıf	8	-
6. sınıf	8	1
7. sınıf	8	-
8. sınıf	8	-
Toplam	32	1

Tablo 4 incelendiğinde her bir sınıf seviyesi Türkçe ders kitabında 8 tema sonu değerlendirme çalışması yer almaktadır. Tüm sınıf seviyeleri Türkçe ders kitaplarında toplam 32 tema sonu değerlendirme çalışması yer almaktadır. 5, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları tema sonu değerlendirme çalışmaları bölümlerinde öz denetim değeri yer almamaktadır. 6. sınıf Türkçe ders kitabı tema sonu değerlendirme çalışmaları bölümlerinde ise öz denetime yönelik 1 çalışma yer almaktadır. 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan öz denetim değerinin yer aldığı tema sonu değerlendirme çalışmasından alıntı aşağıda verilmiştir.

“Milli Mücadele ve Atatürk” teması içinde bulunan öz denetim değerinin yer aldığı tema sonu değerlendirme çalışmasından alıntı aşağıda sunulmuştur.

Düzenli çalışmayan insanların en büyük sorunu, işlerini zamanında bitirememeleridir. Sürekli zaman darlığından şikâyet eden bu insanlar, en küçük ve basit işlerini bile iğneyle kuyu kazmaya benzetirler. Oysa düzenli insanlar için durum hiç de bu kadar zor değildir. Onlar hedeflerini belirlerler, planlarını yaparlar ve bütün işlerini zamanında bitirerek başarılarının keyfini çıkarırlar. (6. sınıf, s. 71).

Yukarıda verilen tema sonu değerlendirme çalışmasında öğrencilere metin verilmiş ve ardından metin altı sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Metinde düzenli çalışan insanların hedeflerini belirlediğini ve hedeflerine ulaşma yolunda planlama yaptıklarını belirtmiştir. Burada bireyin bir hedefe ulaşmak için kendi davranışlarını kontrol etmesine vurgu yapıldığı görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada 2019-2020 eğitim öğretim yılında Türkiye’de 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerinde Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında öz denetim değerinin yer alma düzeyinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda hazırlık çalışmaları bölümünde öz denetim değerine sadece 8. sınıf düzeyinde 1 çalışma ile yer verildiği belirlenmiştir. Tema sonu değerlendirme çalışmalarında ise öz denetim değerine sadece 6. sınıf düzeyinde 1 çalışma ile yer verilmiştir. Ekinliklerde ise 6. sınıf düzeyi ders kitabında öz denetime yönelik sadece 1 etkinliğin yer aldığı görülmektedir. 5, 6 ve 8. sınıf ders kitaplarının etkinlikler bölümlerinde ise 3’er etkinlik yer almaktadır. Ders kitapları metin bölümleri incelendiğinde ders kitaplarının benzer sıklıkta öz denetim değerine yer verdikleri tespit edilmiştir. Dinleme/izleme metinlerinde öz denetim değerine yer verilmediği belirlenmiştir. Dersin işleniş aşamaları göz önüne alındığında hazırlık çalışmaları, tema kapsamında işlenecek metin başlarında öğrencilerin zihinsel olarak hazırlandığı ve hazır bulunuşluk seviyelerinin belirlendiği bölümlerdir. Tema sonu değerlendirme çalışmaları ise işlenen temayla ilgili tüm öğrencilerin hedeflenen kazanımlara ulaşma düzeyini belirlemek amacıyla farklı soru türlerinden oluşan bölümlerdir (Göçer 2008: 199). Bu açıdan hedeften haberdar etmesi yönüyle hazırlık çalışmalarının, biçimlendirici değerlendirme işleviyle tema sonu değerlendirme çalışmalarının öz denetim değerine daha yoğun bir şekilde yer vermesi gerektiği düşünülmektedir.

Araştırma konusu edilen ders kitaplarında öz denetim değerinin düşük düzeyde ele alındığı söylenebilir. İncelenen 4 ders kitabında toplam 128 hazırlık çalışması yer almasına rağmen 1 çalışma öz denetimle ilintilidir. Benzer olarak toplam 160 metinden 14 metin, 1178 etkinlikten 10 etkinlik, 32 tema sonu değerlendirme çalışmasından 1 çalışma öz denetim değeri ile ilintilidir. Alanyazında Doğan ve Gülüşen’in (2011) Türkçe ders kitapları metinlerinde yer alan değerleri inceledikleri çalışmalarında, ders kitaplarında 16 değer bulunma düzeyini incelemiştir. Araştırmada ders kitapları metinlerinde incelenen 16 değer, 165 sıklık düzeyinde yer almıştır. Öz denetim değerinin bulunma sıklığı ise 8 olarak belirlenmiştir. Deniz ve Karagöl (2018) araştırmalarında 5. sınıf düzeyi Türkçe ders kitaplarında 21 değer bulunma sıklığını 161 olarak tespit etmişlerdir. 161 sıklık içerisinde sadece 6’sı öz denetim değeri ile ilgilidir. Mutlu ve Dinç (2019) 6. sınıf Türkçe ders kitapları metinlerinde yer alan değerleri incelediği çalışmalarında toplam 10 değer 111 sıklık düzeyinde yer aldığını belirlemiştir. 111 sıklık içerisinde sadece 4’ü öz denetim değeri ile ilgilidir. Araştırma sonucundan farklı

olarak Sayın, Orbay ve Şam'ın (2019) 5. sınıf düzeyi matematik ders kitaplarını değerler açısından incelediği çalışmalarında toplam 10 değer 38 sıklık düzeyinde yer aldığını belirlemişlerdir. 38 sıklık içerisinde 12'si öz denetim değeri ile ilgilidir.

Türkiye'de her bir dersin öğretim programında “değerlerimiz” başlığı yer almaktadır. O bakımdan bütün dersler, değer aktarımı ve değerlerin eğitiminden sorumludur. Ortaokul kademesi dersler arasında Türkçe dersinin hem haftalık ders sayısının diğer derslerden fazla olması (5 ve 6. sınıflarda 6 saat, 7 ve 8. sınıflarda 5 saat) hem de ders kitapları içerisinde edebi metinlerin bulunması değerler eğitimi açısından Türkçe dersini elverişli hale getirmektedir (Çapoğlu ve Okur 2015: 100). Türkçe dersi ve Türkçe ders kitapları, bireylerin dil ve zihin gelişimlerini sağlamanın yanı sıra kişiliklerinin oluşmasında önemli görülmektedir (Şen 2008: 764). Bu açıdan öğrencilere değer aktarımı açısından bir fırsat olan Türkçe ders kitaplarına seçilen metinlerin öğrencilere değerleri kazandıracak nitelikte olması gerekmektedir (Yaman, Taflan ve Çolak 2009: 115).

Bu araştırma konusu kapsamında Türkçe ders kitaplarında öz denetim değerinin yer alma düzeyi ortaokul kademesinin tüm düzeylerinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Araştırma kapsamında ders kitabı üzerinden Eğitim ve Bilişim Ağı platformuna yönlendirme yapılarak öz denetim değerine yönelik animasyon, çizgi film, karikatür, fıkra, biyografi gibi sesli-görsel ve yazılı materyal paylaşımı yapılabileceği öneri olarak getirilebilir. Bu şekilde öz denetim değeriyle ilgili zengin içeriklere ulaşılmış ve ders kitabının sınırlıkları aşılmış olabilir.

KAYNAKLAR

- Aamodt, S. ve Wang, S. (2018). *Çocuğunuzun beynine hoş geldiniz*. C. Duran (Çev.), İstanbul: İndigo Yay.
- Adıgüzel, A. (2010). İlköğretim okullarında öğretim teknolojilerinin durumu ve sınıf öğretmenlerinin bu teknolojileri kullanma düzeyleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 1-17.
- Altan, M. Z. (2011). Çoklu zekâ kuramı ve değerler eğitimi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 53-57.
- Baki, Y. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin değer aktarımı açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(37), 109-146.
- Ceylan, S., Duru K., Erkek, G. ve Pastutmaz, M. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6 ders kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çapoğlu, E. ve Okur A. (2015). Ortaokul 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde yer alan değerler. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 90-104.
- Çapraz Baran, Ş. ve Diren, E. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. sınıf ders kitabı. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Deniz, K. ve Karagöl, E. (2018). Değerler eğitimi açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 244-255.
- Doğan, B. ve Gülüşen, A. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki (6-8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 75-102.

- Duyan, V., Gülden, Ç. ve Gelbal, S. (2012). Öz denetim ölçeği - ÖDÖ: Güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23 (1), 19-30.
- Ecerkale, N. ve Bayrak, Ö. (2018). Türkçe 7. sınıf ders kitabındaki metinlerin değerler bağlamında incelenmesi. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2), 277-287.
- Erkal, H. ve Erkal, M. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7. sınıf. Ankara: Özgün Matbaacılık San. ve Tic. Aş.
- Ersoy, F. ve Şahin, T. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1535-1558.
- Eselioğlu, H., Set, S. ve Yücel, A. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8 ders kitabı. İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık AŞ.
- Fırat, H. ve Mocan, A. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki hikâyelerde yer alan değerler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 183(183), 25-49.
- Göçer, A. (2008). İlköğretim Türkçe ders kitaplarının ölçme ve değerlendirme açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 197-210.
- Gül, M. (2017). Türkçe ders kitabındaki metinlerin (5. sınıf) değerler eğitimi yaklaşımıyla incelenmesi. *Erciyes Journal of Education*, 1(1), 59-78.
- Güzel, D., ve Şimşek, A. (2012). Milli eğitim şûralarında ders kitapları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 172-216.
- Güzel Candan, D. ve Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Karacan, H. (2018). Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarında yer alan milli ve evrensel değerlerin analizi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 1(1), 1-10.
- Kopp, C. B. (1982). Antecedents of self-regulation: A developmental perspective. *Developmental Psychology*, 18(2), 199-214.
- Kuş, Z., Merey, Z., ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- Miles, B. M. ve Huberman M. A. (2016). *Nitel veri analizi*. S. Akbaba Altun ve A. Ersoy (Çev.), Ankara: Pegem Akademi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019). Türkçe dersi öğretim programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=663> adresinden 25.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Milli Eğitim Temel Kanunu (1973, 14 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 1739). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>.
- Mutlu, H. H. ve Dinç, S. (2019). 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan temalardaki metinlerin kök değerlerle ilişkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 1048-1062.

- Sayın, V., Orbay, K. ve Şam Altunay, E. (2019). 5. sınıf matematik ders kitabının değerlerimiz açısından incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 161-171.
- Susar Kırmızı, F. (2014). 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Şahin, M. (2014). Öğretim materyallerinin öğrenme-öğretme sürecindeki işlevine ilişkin öğretmen görüşlerinin analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(3), 995-1012.
- Şen, Ü. (2008). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletmiş olduğu değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 763-779.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine. http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf adresinden 25.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Tangney, J. P., Baumeister, R. F. ve Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72(2), 272-322.
- Yakut, S. (2019). Üniversite öğrencilerinde öz denetim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 1409-1418.
- Yaman, H., Taflan, S., ve Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 107-120.
- Yanpar Yelken, T. (2009). *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı (9. Baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 65-84.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yükrük, S. ve Akarsu, S. (2017). Ortaokul (5-8) müzik ders kitaplarında yer alan şarkıların değerler bakımından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(3), 1171-1186.